

Hrvatska esejistika

Gorčina otetoga smijeha

Bogdan Radica, Vječni Split, ur. Boris Maruna, Ex libris, Zagreb — Split, 2002.

Izbor eseja pod naslovom *Vječni Split* u izdanju Ex libris iz Zagreba koji nikako samo simbolično ne spajaju hrvatski sjever i jug (mjesto izdanja navedeno je kao Split — Zagreb), obilazan je i posmrtni povratak domovini (trajna čežnja mediteranskog duha) — rodnom Splitu i vječnom feniksoskom samooobnovom obilježena Mediterana — jednog od najumijetnijih hrvatskih povjesničara, ugledna publicista, esejista, putopisca i diplomata Bogdana Radice iz njegove prije više od trideset godina objavljene esejističke zbirke *Sredozemni povratak*. Izbor je to iz bogate sredozemne ostavštine tada mlada, a već davno iskusna putnika, Mediteranca, opskrbljena intuitivnim osjećanjem dubinske povezanosti istovjetnih prostora (mora, neba, kamena, ljudi i kultura), jednako kao i analitičkim prosudbama klasičnoobrazovana Europejca veoma upućena u činjenice povijesti i zemljopisa, slikarstva i glazbe, politike i književnosti te u *lingua franca* sredozemne elipse koja se jednako bogato pronalazi i u ribarsko-pomorskoj hrvatskoj rustici, ali i u sačuvanoj fascinaciji djeteta koje naprosto vidi, miriše i osluškuje svemir beskraja zvan *zavjajem duha* — izbor je iz brojne onoga mediteranskog i sredozemnog što govori o Radičinu rodnu gradu — o Splitu. Bez toga *split-skog* kriterija ovaj izbor gotovo i ne bi bio moguć. Opčinjenost Mediteranom, opravdana i potrebna poput kruha nasušna, toliko je očigledno vezivna nit Radičinih misaonih povijesno-zemljopisnih, filozofskih i književnih diskursa da se čitatelju uvjerljivost mediteranskog argumenta čini posve neupitnim. Štoviše — fascinantnim. Druga relevantna činjenica u vezi s ovom čudesnom mediteranskom knjigom, jest da ju je čitateljima u domovini predstavila također mediteranska duhom (i Splitčanka rodom), Jelena Hekman te kao kad za pravu stvar kažeš *to je to*, tako potpuno prirodno i logično djeluje činjenica da je upravo ta urednica znala prepoznati najfinije ritmi mediteranizma ikada spletene u jednoj tako uzbudljivoj knjizi.

Osim na čestim vlastitim promišljanjima uvijek radoznala uma i na konkretnim

putovanjima duž i poprijeko eliptičnoga Sredozemlja, struktura je teksta (i u *Sredozemnom povratku* kao i u *Vječnom Splitu*) zasnovana i na mediteransko-sredozemnim literarno-esejističkim razmišljanjima drugih više ili manje slavni Mediteranaca: Gabriela Audisija, Paula Valerija, grofa Keyserlinga, Nicole Tommasea, Alberta Thibaudeta i mnogih drugih. Ta legendarna sredozemna kotlina u kojoj podjednako naizmjenično kipte i razum i fantazija, uzbudjući kreativne duhove — sudbinski je utjecala na razvoj europske civilizacije, nikako s imperijalizmom u osnovnoj ideji, nego s *morem* na usnama kojim mornari pozdravljaju povratak domu, dakle s thalokratijom kao kulturom radosna duha samostalnih gradova i individualnih lađa, duha koje mu povratak u dom ne određuje ni vjera, ni rasa, ni bogatstvo, ni jezik. More ne poznaje tih pojmova jer u biti mora nema prepreke da razdvaja. Obrnuto je. Unatoč svakom (primjerice starorimskom) imperijalizmu, koji bi na kraju ipak završavao erozijom mediteranske kulture, nada je položena u tu autentičnu *morsku* duhovnu logiku veze, povezanosti, približnosti i istosti. Što pojmovi poput *Istok* i *Zapad* mogu značiti kulturama sraslim s morem, koje je istodobno i ulaz i izlaz, i povratak i izazov putovanja, i znanje i razumijevanje i upućenost na drugog, i pomoć i tragedija insulamosti jednaka za sve na njegovim obalama, uvijek živ Eros obnove i uvijek nazočan duh Thanatosa, prepoznatljiv u *uzbudljivim samoćama* mediteranskih pejzaža i gradova.

Komentirajući tekstove drugih Mediteranaca, Radica je svojim djelom razotkrivao i argumentirao (prije trideset godina) one probleme što ih danas razmatraju globalisti na jednoj, nacionalno orijentirani zoon-politikoni na drugoj, a pomiritelji globalnog i lokalnog na trećoj strani — probleme regionalizma, državotvorstva i nadnacionalizma: *Provansa ili o regionalizmu* — u kojoj, jednako kao i u Splitu, dakle i u Dalmaciji, ali i na Krfu, kao i u Bologni — traktati o *čitateljsvu* i o superiornosti Mediterana, ulicama ovih gradića noću odzvanjaju anakronizmom (Provansa je danas uglavnom mrtva i napuštena — kaže Radica — ali je očigledno da su ovuda prolazile civilizacije — grčko latinske i kršćanske: a samo igre radi pokušajmo Provansu zami-

jeniti imenom Dalmacije): probleme imperijalizma i mediteranskog univerzalizma: esej *Vječna dilema: Kartaga i Rim* u kojem se drevni Rim prepoznaje kao rušitelj individualnih duhovnih uzleta i postignuća (Kartaga, taj simbol demokracije i vječnosti slobodstva — to su danas posvuda vidljivi tragovi skršenih i slomljenih individualnih sloboda); probleme čovjeka s mora (individualizam, čitadinstvo, mediteranski regionalizam) i čovjeka iz zaleđa (državotvorni objedinitelji teritorija i nacija)... Sve te naše Provanso, Kartage, Dalmacije danas su još često samo *poligoni* nekih novih filoloških monografija.

Poput dviju Grčki — one balkanske i one mediteranske tako i cijeli mediteranski svijet u sebi ujedinjuje *moiru* (sudbinu prostora, vremena, kulture) i *anake* (potrebu koja u sebi pronalazi snage da pomakne onoga koji od nje pati). Malaksalosti mediteranskoga duha poznate su u povijesti Mediterana u mnogim razdobljima i prilikama, ali su očigledno bile povezane sa silama rušilačkoga pozitivizma. Homo mediteraneus, zaslužuje epiteje donkihotizma, prometjstva, plahosti, grča i životne dovijljivosti te vječno budne inteligencije. Ništa herojskoga, mnogo toga vrlo ljudskog. U vjeri dubokoga humanizma, optimizma i senzibiliteta za senzualnu i individualnu, posebnu, dušu Mediterana sarkana je oda vječno mladom mediteranejstvu, onom koje je ponovno, nakon raspada iluzija o moćnim državama Istoka i Zapada, djelatno i koje će duh novoga čovjeka povesti putovima individualnoga duhovnog napretka za sebe kao i za svoje susjede, svim granicama usprkos.

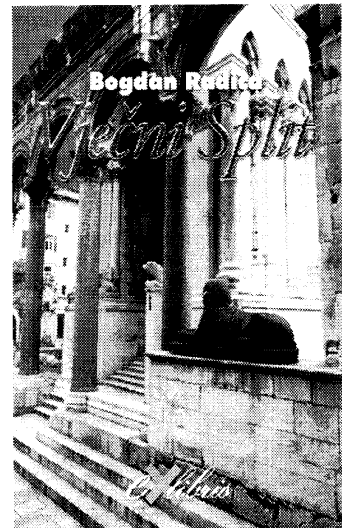
U tim esejima, dakako, unatoč priznanju autora da je nekoliko Mediteranaca Nehravata poricalo ili nije ni bilo upućeno u sugraditeljski duh slavenstva, odnosno hrvatstva, utkana u najdublje temelje mediteranizma, svoje mjesto iskrena poštovanja i zanosa pronalaze Radičina Dalmacija, slavni Dubrovnik i rodni Split.

Kao širokim potezom kista, Radica smješta Dalmaciju i njezine gradove, zaleđe i otoke u najautentičnije duhovno-kulturne i civilizacijske prostore Mediterana, uspoređujući i krajolike i mentalitet ljudi i povijest i kulturu i jezik bez ikakvih dvojbenih nategnuća. Dalmacija jest — kaže Radica — dio državne cjeline i neizbježno

ulazi u sferu njezinih političkih kombinacija, ali duhovno ostaje povezana s Mediteranom te ona zapravo znači višu zajednicu duhovnih odnosa i suradnje. Komu to nije jasno, taj o Mediteranu ne treba ni misliti, jer ga ne poznaje. Sjajna oda dubrovačkoj diplomaciji kao činjenici preživljavanja na razmeđu povijesno sukobljenih silnica, zaista može poslužiti kao svjedočenje o neuništivoj čovjekovoj moći prilagodbe, a u svrhu opstanka.

Po intimnoj proživljenosti i po dječakim uspomena, po minucioznosti zapisa o jednom ne tako davnom duhu grada, po preciznosti kojom su prepoznate vrijednosti grada što nadmašuju vijek naraštaja, konačno i po toplom, ljudskom humanizmu u prisjećanju na danas gotovo legendarne suvremenike toga grada i njihove ideje (don Frane Bulić, Tartaglia, Matošići, Kaliterne, Meštrović, Trumbić, Šegvić) svakako je, u nas jedan od najkompleksnijih portreta grada, do sada već više puta hvaljen (Vinko Nikolić, koji je prvi u dijaspori i objavio *Sredozemni povratak* te Boris Maruna) kao najmediteranskiji i najekspresivniji spomenik Splitu — Radičin *Vječni Split* — *Portet jednog grada*.

Mnogi će u ovome eseuju naći odgovore o zapravo čudnovatog (zar? — ako osluhne-mo duh mediteranizma cijele knjige) lakoći ekvibriranja grada (dijelova grada — intelektualaca, težaka, ribara) na rubovima raznih *narodsko* — *nenarodskih* ideja i težnja — okretanja politici Zagreba koliko i Beograda koliko i Lovčena: hrvatstvu i slavenstvu, komunizmu i socijalizmu; Endehaziji koliko i orjunastvu. To bi bio Split na široj (izvansplitskoj) političkoj sceni. Na onoj bližoj, susjedskoj, to je Split kojega »pravi Splitčani« (a tko su ti nitko zapravo ni danas još ne umije objasniti) preziru one iz Zadra, a nikako ne vole Hvarane, Bračane i Višane koji im dolaze u grad kupovati najbolje građevinske terene da bi tu *sačuvajbože* i osta-

li. Na onoj unutarsplitskoj sceni — i tu bi bio Split Splitčana i Split Varoši i Lučaca, zapravo težaka i njihovih tovara, zabavnih i zanimljivih za karnevalskih večeri, inače tek svakodnevnica slika grada podijeljena na one ispod *Kavane* i one koji prolaze i trguju s tovarima kao prijevoznim sredstvom. Sve to zajedno, sve to šarenilo gospode i težaka, bodula i vlaja, mandrila i intelektualaca — sve je to živjelo životom jednoga istoga duha grada u kojemu su smijeh, pošalica, humor, podsmijeh poput dvoilike herme obilježavali mogući i dobrodošao suživot. Samo to — tipično mediteransko — oduzeti gradu smijeh i pošalicu moglo je biti presudno da grad presahne. O tome u posljednjoj gorkoj noveli *Nima Splita do Splita* progovara Radica kao o svom dugo žudenu vremenu povratka u rodni Split, a koje se poklopilo s prvim godinama drugoga poraća i koje ga je uskoro i otjeralo natrag u nikad žudenu slobodu Amerike. Gorčina otetoga smijeha teško odzvanja i ovim tekstom Mediteranca kao i cjelokupnim opusom nikad doživljena pravog povratka. Možda, kažu priređivači i suradnici na ovoj knjizi, bude moguće da kosti ovoga plemenitog mornara k moru bliže dođu jednoga dana.

Irma Kovačić